

Din Felsefesi 7

TANRI - EVREN ilişkisi (Düşünülebilen Evren ve Tanrı)

3 tartışma konu

- 1) Doktrinlerin Temel Gücü
- 2) Doktrinlerin Özü
- 3) Doktrinlere Yönelik Eleştiriler

Doktrinlerin Temel Gücü

Doktrinlerin temel gücü dediğimizde genelde konunun tartışılmasına yönelik hazırlayıcı bilgileri kast ediyoruz

Hazırlayıcı bilgiler içerisinde 3 nokta önemli :

- a) 4 temel doktrin
 - teizm - panteizm
 - deizm - panenteizm
- b) Tanrı nasıl bir varlıktır?
Ibn. Arabi : kanıtlar doktrinler وجود (varlık)ı tartışır
عين الوجود (varlığın varlığı) nı tartışır
- c) 5 temel karram
 - a) **Aşkınlık** : tanrının kendine bakan yönünü ifade eder
tanrının ne olmadığını konuşulur
 - b) **İçkinlik** : tanrının yaratılırlarla olan ilişkisini ifade eder
tanrının ne olduğunu konuşulur
 - c) **Yaratma** : yoktan yaratma (ex-nihilo)
 - d) **Düzenleme**
 - e) **Mudahale**

not : İnsanlar veya düşünürler bir yere kadar Allah'ın varlığının verileri üzerinde dururlarken daha ziyade teistik uluhiyet anlayışını dikkate almışlardır.

Doktrinlerin Özü

Doktrinlerin Özü dediğimizde elbette ki burada bir karşılaştırmanın yapılması gerekiyor

① Teizm

Bu doktrinin savunucuları :

a) Platon	(antik yunan)	"düzenleme"
b) Gazzali	(ortaçağ islam düşüncesi)	"tevhid"
c) R. Swinburne	(çağdaş)	"teistis"

not : Gerek Batıda ortaya çıkan eserlere gerekse islam düşüncesinde din felsefe alanında yazılan eserlere bakılacak olursa Gazzali teizmin en güçlü temsilcilerinden bir tanesidir.

Bu 3 düşünürün tanrı varlığı ile ilgili düşünceler ayrıdır.
Peki niye aynı "teizm" olarak nitelendirilir?

Görülür...

Teizm 2 şekilde anlaşılır

- a) Mutlak anlamda teist → Gazzali
- b) Sınırlı anlamda teist → Platon ve Swinburne

Teizm konusunda 2 husus önemli

- a) Din Felsefesinde teizm ile panenteizm bir ve aynı şey olarak görülür.
Ama doğru değildir.
Oysa bu 2 doktrinin arasında çok ince nüanslar vardır.
- b) Teizm doktrin monoteist olan her filozof ve teolog tarafından savunulur
↓
tek tanrı inancı } önemli
yaratma

Teizm'in özü (kavramsal gözümleme)

teizm, yunanca : teus → tanrı

Teizm'in tanrısı ile bağlantı olarak 3 noktada önemli :

1) Tanrı bireysel olarak vardır

not : panteizmde tanrı bireysel olarak yoktur
Günümüz panteizmde "Herşey tanrıdır"

2) Evren ve içindekileri yoldan yaratmıştır

3) Evren ve içindekilere müdahale eder (İçkinlik)

Müdahaleye bağlı bir içkinlik, içkinliğe bağlı bir müdahale

Teizm'in öngördüğü uluhiyet anlayışında 4 nitelik önemli :

- a) Öncesiz } aşkinliği ifade eden nitelikler
- b) Sonrasız
- c) Bilgili } içkinliği ifade eden nitelikler
- d) Bilinçli

not : müdahaleye bağlı içkinlik beraberinde alutif ve dinamik bir uluhiyete işaret eder

Kur'an'da alutif ve dinamik ifadesi كل يوم هو في شأن (Rahman : 29)

• Teizmde tanrı büyük ölçüde içkin kısmen aşkın

• Teizmde öne çıkan içkinlik genelde eleştirilir.
Fakat içkinlik kavramı teizm'in en temel kavramıdır.

İçkinlik kavramından hareket ederek tanrı, evren ve içindekilerle yakından ilgilenme var. O halde ...

vahy
nübüvvet
mucize
ahiret

} VAR

- Teizm'in öngördüğü din anlayışı vahy din

Teizm'in 2 eleştirisi

- 1) Teizm aşkınlık ile içkinlik arasında denge kuramamıştır
- 2) Sürekli olarak evrene müdahale eden bir uluhiyet anlayışı varsa o zaman insanın özgürlüğü tehlikeye altına girer deniliyor. İnsanın özgürlüğü tehlikeye altına girmesi aslında herhangi bir gelişki söz konusu değildir.

not : Bu 2 eleştirisi çok zayıftır

② Deizm

Bu doktrinin savunucuları :

a) Aristo

→ Antik Yunan

b) Ebu Bekr er-Razi

→ İslam Düşüncesi (nübüvvet kuramını yansıması)

c) Voltaire

• "İnsan vahy almasına gerek yok
akıl yeterlidir" diyor

• vahy ve nübüvveti inkar ettiği için
deizme sayılır

Deizm'in öne çıkmasında bir takım nedenler vardır :

- 1) Evrenin işleyişine ilişkin veriler
evrene müdahale etmeyen bir uluhiyet anlayışı
- 2) Akla olan aşırı güven
- 3) Tanrının varlığının kanıtlarına yönelik eleştiriler
- 4) İnsanın özgürlüğüne atıfı derecede düşkün olması

Deizm

Latince : deus = tanrı

Deus 3 anlam var :

- 1) Tanrı bireysel olarak vardır
- 2) Tanrı, evren ve içindekileri düzenlemiştir
maddenin tanrı gibi öncesiz ve sonsuz olduğunu ifade ediyor
- 3) Evren ve içindekilere müdahale etmeyen bir uluhiyet anlayışı

not : aşkınlık beraberinde pasif ve statik

- düzenleme beraberinde ıskınlığı getiriyor
- Büyük ölçüde aşkın kısmen ıskın
- Aşkınlık üzerinden eleştiriler
- Aşkınlığın var olduğu yerde...

vahy
nubuvvel
mucize
ahiret

} YOK

- Deizm'in öngördüğü din anlayışı doğal din

→ din oluştururken tamamen vahyi dinini farklı bir biçimde yorumlayarak dusturuyor

Deizm'in Eleştiriler

- 1) Deizm aşkınlık ile ıskınlık arasında denge kuramamıştır
- 2) İnsanların dinsel gereksinimine cevap veremiyor
- 3) Evrenin tanrıdan bağımsız olarak düşünülmesi pek çok soru oluşturur

③ Panteizm

Savuncuları :

- a) Spinoza → Panteizm'i, mantıksal sonuçlarına iletmede en başarılı olan düşünür

Panteizmin anlaşılması açısından 2 Versiyon var :

- 1) Felsefi Versiyon → • filozoflarla anılır
• panteizm olarak bilinir
- 2) Mistik Versiyon → • sufilerle ya da mistiklerle anılır
• vahdet-i vücud olarak bilinir

} varlığın birliği

- Hem panteizm hem vahdet-i vücud öz olarak varlığın birliği anlamına gelir
- Her 2'si de aynı öze sahip olmalarına rağmen İslam düşüncesinde vahdet-i vücud bir panteizm midir değil midir diye tartışılır
- Bu tartışmanın gerisinde yatan temel neden : İslam sufilerinin düşüncelerini yanlış anlaşılmış olmasıdır.

İbn. Arabi
Mevlana
Yunus Emre

} Vahdet-i vücud'çu değildirler

→ niye vahdet-i vücud olarak nitelendiriyorlar?
→ bunun sebebi aslında yanlış algının yayılması
yanlış bir algının doğru kabullenilmesi sonucunda böyle bir nokta ortaya çıkar

Panteizm

Yunanca : pan ve teus
↓ ↓
herşey tanrı

Türkçe : "Herşey Tanrıdır"

Farsça : همه اوست
"Herşey O'dur"

Spinoza 3 kavramı bir ve aynı anlamda kullanır

- töz → kendi olan şey تألف بالذات
- evren
- Tanrı

Spinoza'da töz deyince aklımıza evren ve içindekiler gelir, evren ve içindekiler deyince de aklımıza Tanrı gelir.

O nedente burada tam bir panteizm türetilir

Ve herşeyi tanrı olduğu vurgulamaya çalışır

Evrenden Tanrıya gidiyor ve burada tanrı - evren özdeşliğini ifade eder

Spinoza, tanrının 2 niteleşine atıf yapar

- yer kaplama
- düşünce

Evrene baktığımızda maddeyi görüyoruz. Bu maddeyi ayak tutan başka neler var? Bir takım ilkeler var.

Evrenin maddi boyutu tanrının yer kaplama niteliği karşılar
Buna karşılık evreni ayak tutan yasaları veya ilkeleri ise tanrının düşünce niteliği karşılar

Böylece : Ne tanrı evrenden bağımsız olarak ele alınır
ne de evren tanrıdan bağımsız olarak ele alınır

Dolayısıyla : Tanrı ile evren bir ve aynı şey olduğundan

burada yaratma
aşkınlık
varlık tabakaları } yok

- vahy
- nübüvvet
- mucize
- ahiret

} yok

- Bu doktrin aşkınlık ve içkinlik açısından nitelemek olursa
"tanrı yalnızca içkindir"

- Din anlayışı ne akıl din ne de doğal din
Din anlayışı yoktur

Niye yok? Çünkü tanrının dışında başka bir şey

İslam düşünürleri böyle bir doltrini savunabilir mi? Hayır savunamaz

Ama vahdet-i vücud'çu diye İslam düşünürlerinin düşünceleri bunu yorumlamışlar

Mevlana'nın bir ifadesi nedeniyle Mevlana'yı vahdet-i vücud'çu olarak düşünmüşler

"Can kuşu yalnızca yuvalara uçmak istemez

6 yönde istediği gibi uçabilir

O nereye uşsun da onu orada bulsun

Kuş nereye uştu da onu orada bulamadı" → (6 yön ile sınırlı)

Bu ifadeyi yorumlayan insanlar : - Tanrı her yerde öyleyse "Herşey tanrıdır" şeklinde anlamışlardır.

- Buradan bir varlığın birliği çıkarmaya çalışmışlardır.

- Bu ifadesinde bir vahdet-i vücud olarak algılamışlar.

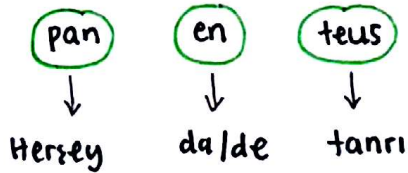
- Ondan dolayı Mevlana'yı vahdet-i vücud'çu olarak nitelendirmişler.

• Panteizm aşkınlığa yer vermediği için eleştirilir.

4) Panenteizm

Aklımıza gelecek ilk isim Ibn. Arabi → Şunu panenteizm'i, mantıksal sonuçlarına iletmede en önemli bir düşünürdür

Panenteizm

2 şekilde anlatılır :

- ① "Herşey Tanrıdadır"
- ② "Tanrı herşeydir"

• O halde burada : Tanrı-evren bütünlüğü söz konusudur

• İbn. Arabi'ye göre tanrının 2 yönünü vardır :

a) kendi : kendisine bakan yönü (aşkın)

b) başkası : başkasına bakan yönü (içkin)

"Tanrı eş zamanda olarak hem aşkın hem içkindir"

• Doltrinin arasında en güçlü doltrin panenteizm

İbn. Arabi : - zahir → içkin
- batın → aşkın (gizli olan yön)

• Dengeli bir doltrin

• Hem aşkınlık hem içkinlik

• Hem vahy din hem doğal din (din anlayışı)

Mevlana'nın İfadesi

Nereye secde ettimse

Secde edilen O'dur

Hem 6 yönde hem o yönün dışında

İçkinlik

aşkinlik

Öyleyse burada hem içkinlik hem aşkinlik olduğu yerde
vahdet-i vücud olmaz

Panenteizm olduğunu ifade etmemiz gerekir.